

EL PERSONATGE DE FEDRA A L'OBRA DE LLORENÇ VILLALONGA I DE SALVADOR ESPRIU

MARIA-JOSEP RAGUÉ ARIAS

Fedra, filla del rei Minos de Creta i de la seva esposa Pasífae, germana d'Ariadna, amb qui marxà del seu país amb la nau de Teseu, esposa més tard d'aquest, ha arribat a nosaltres com a personatge tràgic a través de l'*Hipòlit* d'Eurípides, de la *Fedra* de Sèneca i de les recreacions, versions i traduccions que d'ambdues s'han fet al llarg de la història de la nostra literatura i del nostre teatre. Fedra és, a la tragèdia, la passió il·lícita per Hipòlit, fill de Teseu; la venjança arran del seu rebuig; i la falsa acusació, davant Teseu, de l'intent de seducció d'Hipòlit, la qual cosa comportarà la mort tràgica d'aquest.¹

En el teatre espanyol del segle XX, Fedra és un dels personatges grecs que ha estat objecte del major nombre de versions teatrals.² Sense cap mena de dubte, les que desperten més interès dintre de la panoràmica del teatre català,³ tant des del punt de vista de recreació del mite, com per la seva qualitat literària i dramàti-

1. Vid. GRIMAL, P.: *Diccionario de mitología griega y romana*, Barcelona, 1982. RUIZ DE ELVIRA, A.: *Mitología clásica*. Madrid, 1975. GRAVES, R.: *The Greek Myths* (vols. I y II) Middlesex, 1960.

2. El personatge de Fedra apareix a les següents obres escrites en castellà i gallec:

Fedra, de M. de UNAMUNO (1912).

El hijo pródigo, de J. GRAU (1918) (amb el nom «Elda»).

Deseada, de Max AUB (1950) (amb canvis importants a l'argument).

Fedra, de Julián GALLEGO (1951).

Hipólito coronado, de J. G. SCHRÖEDER (1959).

Fedra, de Domingo Miras (1973).

El doble otoño de mamá bis, de Ramon GIL NOVALES (1980) (amb el nom de «Susana»).

Fedra, de Manuel LOURENZO (1982).

Fedra, de M. Martínez MEDIERO (1982).

Fedra, de Lourdes ORTIZ (1984).

3. El personatge de Fedra apareix a les següents obres escrites en català:

Fedra, de Llorenç VILLALONGA (1936, 1966).

Fedra, de Maria NOVELL (anterior a 1969) (inèdita).

Fedra, de Llorenç MOYÀ (1969).

Una altra Fedra si us plau, de Salvador ESPRIU (1978).

ca, són les de Llorenç Villalonga i de Salvador Espriu, autors que no podem contemplar separatament pel que fa a aquest tema. En el món cíclic de l'obra d'Espriu, on els elements literaris es transformen i varien, però a la vegada es conserven per tornar a reaparèixer recurrentment a la seva narrativa, poesia i teatre, el personatge de Fedra apareix per primera volta lligat a l'obra original de Llorenç Villalonga, escrita en castellà el 1936, la qual Salvador Espriu traduí al català.

FEDRA, DE LLORENÇ VILLALONGA

El tema de Fedra i el seu tractament per part de Llorenç Villalonga, són completament coherents amb el món que rodejà la vida i obra d'aquest autor. Pertanyent a la decadent aristocràcia mallorquina i psiquiatra de profunda formació francesa, la seva literatura s'ajusta a les coordenades de la seva vida des del principi de la seva obra, quan ja a *Mort de dama* (1931) satiritza en mallorquí familiar aquesta aristocràcia insular que s'esfondra i a la qual ell mateix pertany. Si de primer s'hi enfronta, després, a partir de 1936, Villalonga es conscienciarà que aquest món, malgrat la degradació a què ha arribat, significa molt per a ell, i a *Bearn* (1961) en farà l'elegia. Entre la sàtira i l'elegia, de vegades l'absurd guanyarà finalment la partida i res no impedirà la ruïna de la casa Bearn, ni la caiguda de l'àngel rebel, ni la follia d'Aina Cohen, ni el suïcidi de Fedra o la mort d'Hipòlit, sol i nu al bell mig del mar, a l'alçada de l'illa Mari-Galant.

Villalonga escriu de primer en mallorquí, després en castellà, fins que les circumstàncies l'empenyeran a plantejar-se la qüestió de l'idioma i faran que finalment es decideixi pel català.⁴ Aquestes vacil·lacions lingüístiques seran l'origen d'equívocs, ja que *Fedra*, escrita en castellà en 1936, en ser tan sols coneguda a través de la traducció d'Espriu al català feta pel mateix Villalonga,⁵ serà vista en moltes ocasions com una part més de l'obra espriuana; d'altra banda, Espriu havia escrit al 1937 una narració sobre el mateix tema amb idèntic argument.

Fedra, a l'igual que *Aquil·les o l'impossible*, obra en què Villalonga torna a prendre per al teatre temes de la tragèdia grega, forma part del món literari de Llorenç Villalonga, un món⁷ on la decadència és engolida per l'absurd, com en una dansa

4. Decidit pel català, publica *La novel·la de Palmira* (1952), *El lledoner de la claustra* (1958), *L'àngel rebel* (1960), *Bearn* (1961), *Desenllaç a Montlleó* (1963), *L'hereva de donya Obdúlia* (1964), *Les fures* (1967), *Falses memòries* (1967), *La gran batuda* (1968), *Lulú regina* (1972), *El misàntrop* (1972), *Andrea Victrix* (1974), premi Pla 1973, *La Virreyana* (1979).

Són obres teatrals del primer període: *A l'ombra de la Seu*, comèdia, *Silvia Ocampo* i *Fedra*, drames. Ja definitivament en català escriu: *Faust*, *Cocktail a un vell palau*, *Viatge a París de Minos* i *Amaranta en 1947*, *Aquil·les o l'impossible*, *Alta i Benemèrita Senyora*. Ha traduït *Il Gattopardo*, del príncep de Lampedusa, obra que ofereix curiosíssimes coincidències amb *Bearn*.

5. ESPRIU, Salvador. *Antígona. Fedra*, ed. Moll. Palma de Mallorca, 1947.

6. VILLALONGA, Llorenç. *Obres Completes I. El mite de Bearn* Barcelona, 1966.

7. LLOMPART, Josep Maria. «Dues tragèdies de Llorenç Villalonga» a: Llorenç Villalonga. *Aquil·les o l'impossible. Alta i Benemèrita Senyora*. Ed. Moll. Palma de Mallorca, 1964, p. 7.

Segons Llompart, Villalonga no creu en les noves formes de teatre, però mig en broma mig seriosament, tracta de provar-les. Així, va escriure *Viatge a París de Minos* i *Amaranta en 1947* i *Cocktail a un vell palau*, exponents d'un teatre de l'absurd *avant la lettre*. En certa manera, també podríem parlar en aquest sentit d'*Alta i Benemèrita Senyora*.

de la mort on s'uneixen Fedra i Hipòlit, Aquil·les i Pàtrocle; un món que a la vegada és modern i que viu intensament les referències a la psiquiatria, a Adler i a la cultura francesa que tan bé coneix Villalonga.

Fedra es publicà el 1955 ensems a l'*Antígona* de Salvador Espriu. Sols a l'interior del llibre, però no a la seva portada, podem llegir que es tracta d'una *Fedra* «original de Llorenç Villalonga (Dhey). Versió catalana de Salvador Espriu».⁸

Salvador Espriu incloïa a l'inici de *Fedra* una «Advertència», datada el 26 de gener de 1954. Hi manifestava que havia escrit aquesta versió lliure a partir de la peça original en castellà de Villalonga de 1936, i que esperava que finalment Dhey oferís la versió definitiva de la seva esplèndida tragèdia.⁹ Com ja hem dit, això es produí el 1966, quan Llorenç Villalonga publicà la seva obra completa. Si bé és cert que existeixen diferències de llenguatge i de matís entre ambdues versions, aquestes no són significatives. Villalonga utilitza el llenguatge habitual de l'illa de Mallorca i Espriu el de Catalunya i cadascun d'ells té evidentment el seu propi estil, però l'argument, la temàtica i el significat dels personatges és el mateix.¹⁰

Situada l'obra a Mallorca, al final del regnat dels Borbons, amb cognoms mallorquins per als noms grecs i la introducció de nous personatges mallorquins, aquesta comença amb un pròleg on apareix Fedra, ja morta, que ens anuncia que ve a parlar-nos del gran sofriment, del càstig d'un enamorament culpable. Es defineix com:

«una princesa d'educació pagana
que a sa dissort trobava només una sortida:
aquest tan lamentable destí suïcida»¹¹

A l'obra de Villalonga, Fedra és una desclassada; ni viu al seu país, ni el seu noble llinatge es correspon amb els de la decadent aristocràcia mallorquina. Ella sempre visqué com una reina que ja ha mort i a qui enyora. Abans era la comtessa de Boscana, llinatge més alt que el dels Borbons, que data del segle XI i que descendeix de Pasífae, la deessa del Sol; però ara Fedra no és més que la senyora

8. *Op. cit.*, pág. 9.

9. *Ibid.* p. 11.

10. Així, el pròleg en vers és idèntic a Villalonga i a Espriu, excepte als següents versos:
on Espriu diu,

«Sóc l'Art que et dona vida. No concebeixo treva
al vell anhel que sento, que dic amb tendres mots,
ben coixos dins del ritme pervers d'aquests versos» (p. 66).

Villalonga dirà,

«Tu eres tota la vida, emperò jo sóc l'Art
Tot el que tu fores i el que has realitzat
existeix solament perquè jo ho he mirat» (p. 747).

En el mateix sentit, justament al final de l'obra, quan Fedra va a suïcidar-se i Enone intenta fer-la parlar, a l'obra d'Espriu aquella diu,

«No puc, Enone. Ja no hi ha remei» (p. 114).

Villalonga, en canvi, fa dir a Fedra,

«Quand tu sauras mon crime et la sort qui m'accable
Je m'en mourrais plus moins, j'en mourrais plus coupable».

11. ESPRIU, Salvador. *Op. cit.*, p. 66.

Orfila. Del seu món tan sols li resta Enone. Fedra manté amb Teseu una avorrida relació quotidiana, pateix del cor i s'amoïna per la desordenada conducta d'Hipòlit. La seva angoixa, com la seva malaltia, se'ns fan patents d'una manera contemporània.

«Qué interessant és Fedra, i que bella, encara! Té un aire absent, sembla sempre llunyana, voltada de boira», diu Orlandis. El psicoanalista, un dels personatges introduïts per Villalonga, interpreta l'estat de Fedra de la següent manera:

«Fedra entra de ple en l'esquema adlerià. Ja ho saps, predomini del jo, voluntat de manar.

És una dona en aparença freda, però, en realitat, fonamentalment apassionada, una introvertida, com diem en llenguatge tècnic.»

(...)

«En el fons es casà amb Teseu pel plaer de dominar-lo, perquè sabia que no tenia consistència i que el mouria com un ninot.»¹²

Les característiques d'Hipòlit a l'obra de Villalonga, són bastant diferents a les que té a la tragèdia grega. És un bohemí de vida desordenada que pren drogues, que viu a Ciutat i que se sent atret per la vida mundana en societat. És irresponsable i generós a la vegada, capaç de prestar a un seu amic, taxista, diners procedents d'un desfalc, que espera poder reposar sense arribar a ser descobert en el moment en què cobri l'herència de la seva tia Obdúlia. Aquí la venjança de Fedra no serà acusar Hipòlit d'haver intentat seduir-la, sinó que consistirà a denunciar el taxista com a traficant de drogues, contribuint així al coneixement públic del desfalc fet per Hipòlit. A l'obra, Hipòlit no rebutja Fedra, simplement no s'adona dels seus sentiments. Tan sols al final, quan Fedra li demana perdó per haver tacat el seu bon nom, Hipòlit comprendrà els sentiments de Fedra i intentarà besar-la.

El final d'Hipòlit ve marcat per la denúncia de Fedra al taxista. Hipòlit li dona els seus diners, els seus documents i el seu passatge per a Amèrica. Ell emprendre una estranya aventura marina portat pel seu destí tràgic, del qual, un retrat on Hipòlit apareix nu i mort en el mar, n'havia estat premonició.

Fedra sent que Hipòlit morirà. «No ha tornat a entrar. No em perdona. I es morirà per culpa meva».¹³ Demana a Enone tres pastilles que sap que són verinoses. Fedra i Hipòlit moriran emportant-se amb ells el seu secret. Aquí Fedra no és tan mala madrastra, ja que la «cobertora» de la seva passió, és la preocupació que sent per la vida desordenada d'Hipòlit. Fedra ha sofert un enamorament culpable, del qual, no obstant, i en cert sentit contradictòriament, se'n sent satisfeta; així ho demostra quan després de morta s'adreça a Hipòlit amb aquestes paraules:

«En nostre plet, Hipòlit, la part millor fou meva.

Sóc l'Art que et dona vida».¹⁴

Som davant d'una Fedra molt humana, víctima de les seves passions, en un món que no li correspon i en el qual no s'hi arriba a integrar mai; una Fedra allu-

12. *Ibid.*, pp. 89 i 90.

13. *Ibid.*, p. 114.

14. *Ibid.*, p. 66.

nyada de les monstrositats atribuïdes a les Fedres clàssiques. És una Fedra que encaixa perfectament amb els personatges de la decadent aristocràcia mallorquina de Villalonga.

Enone no té el paper de confident que li donaren Eurípides i Sèneca, ni és l'origen de la calúnnia que cau sobre Hipòlit, tal com també passa a l'obra de Racine. Aquí Enone és l'altra cara de Fedra,¹⁵ el seu altre jo, la seva mort, aquella que sempre l'ha acompanyada, fins i tot després de deixar el seu país natal. De fet, Fedra és Enone, Fedra crea Teseu i Fedra dona vida i mort a Hipòlit. És la néta del Sol, simbolitzada en l'arquetip físic de la decadent noblesa mallorquina. Noblesa on hi ha d'altres Fedres, com Carolina de Tour, perquè Fedra és un símbol decadent i aristocràtic que es reprodueix.

LA NARRACIÓ FEDRA, DE SALVADOR ESPRIU, INSPIRADA EN LA FEDRA DE LLORENÇ VILLALONGA

Esriu va escriure la seva versió de *Fedra* el 1937, a partir de la *Fedra*, encara inèdita, de Villalonga escrita el 1936,¹⁶ i encara que a l'hora de descriure l'ambient mallorquí es parli de Villalonga i de l'admirable descripció que fa de la mort d'Obdúlia Montcada,¹⁷ no hi ha a la narració cap referència al fet que aquesta estigui basada en una idea original de Llorenç Villalonga. Sent el tema i l'argument bàsicament idèntics, la narració d'Esriu és des del punt de vista literari, superior a l'obra dramàtica de Villalonga, la qual pateix d'un cert esquematisme i de poca fluïdesa a l'acció.

Esriu escriu el relat a partir d'una narradora, companya d'escola de Carolina de Tour, d'Orlandy i de Fedra, que viatja a aquesta illa «quasi grega» que és Mallorca, i que ens diu de la seva capital, Ciutat de Palma, que:

«és una ciutat amb ressons d'Itàlia en una illa quasi grega».¹⁸

Aquesta narradora és una altra Fedra, enamorada d'un príncep que va de caceria, en procés de divorciar-se del seu marit, que no suporta les vel·leïtats amoroses de la seva esposa, la marquesa.

En narrar el matrimoni d'amor de Fedra i Teseu, Esriu indica com un dels possibles orígens de la tragèdia, el fet que amb aquesta boda, Fedra «sacrifica la puresa de l'estirp, la sang de Pasífae (...) la profanà per Teseu».¹⁹ Explicita més obertament que en la traducció de l'obra de Villalonga, que Teseu és creat per la ment de Fedra:

«descobrí, enlluernada, en ell com una mena d'estrany mirall, com un complement propi, i el transformà en Teseu. Va ser una genial i perillosa creació».²⁰

15. *Ibid.*, p. 130.

16. ESPRIU, Salvador. «Fedra» a *El Doctor Rip i altres relats*, Barcelona, 1979. L'autor data la narració a Barcelona gener-febrer de 1937. Revisada de nou al maig de 1964 i al novembre de 1978.

17. *Ibid.*, p. 100.

18. *Ibid.*, p. 96.

19. *Ibid.*, p. 105.

20. *Ibid.*, p. 108.

És aquesta transgressió la que anuncia la tràgica fi d'una raça, no sols el final de l'aristocràcia mallorquina, sinó el de tota una raça. També el Carnaval, una de les principals escenes del drama de Villalonga, a la narració d'Espriu és:

«set de transgredir normes, d'esdevenir vulgars».²¹

El personatge d'Enone és clarament aquí, encara que en el drama ja s'apunti la intenció del seu simbolisme, la mort de Fedra. «La sinistra ombra d'Enone, la fidel ombra de la vida de Fedra».²² Enone també mor ja que és la contracara de Fedra. «Vàrem enterrar Fedra i la seva ombra»²³ ens diu la narradora.

A la seva narració, Espriu dona un major protagonisme a Fedra que a Hipòlit. S'obvien les escenes entre Hipòlit i el taxista, i el noble gest d'ajuda a l'amic que, de fet, porta a Hipòlit a la mort. Aquí la seva mort és simplement tràgica, sense explicacions lògiques a l'argument. Malgrat la major brevetat de la narració, el final no és tan sobtat com en el drama:

«El destí s'havia acomplert (...) Néta clara del Sol, no desitja horitzons, sinó abismes (...) Intel·lectual màgica, insatisfeta perfecta, senyora i majora de tot, no podia interessar-se a guanyar, sino a perdre»

(...)

/Hipòlit/ «va desaparèixer, redimit per l'implacable amor de Fedra, en les profunditats atlàntiques».²⁴

Acaba el relat amb una reflexió de la narradora sobre el final de la seva pròpia vida:

«Ara espero amb calma la mort, victoriosa de tota mena d'espectres, fins del d'Hipòlit, presoner en el fons de l'oceà. Amb tot, el retrat de Regoyos presideix, d'acord amb la meua prometença, el meu saló, tal vegada l'últim saló de París».²⁵

A la narració d'Espriu, el desclassament de Fedra és considerat com profanació de la sang de Pasífae i causa de la tragèdia d'aquella;²⁶ el tema de la decadència de l'aristocràcia mallorquina, pren una major força a la narració d'Espriu que a la mateixa obra de Villalonga inspiradora d'aquella; a la vegada, Espriu també accentua el paper d'Enone com a ombra sinistra de Fedra, la seva altra cara, la seva mort que mor amb ella.²⁷ D'altra banda, a la narració s'accentua la voluntat transgredidora de Fedra. És ella qui en cert sentit «crea» Teseu, en descobrir en ell un estrany mirall de si mateixa, sent per tant, la creadora i única responsable del seu acte de transgressió, de la seva tragèdia. En qualsevol cas, tal com veiem, es tracta de la mateixa idea i argument que l'obra original de Villalonga, traslladada al gènere narratiu i amb lleus matisacions temàtiques i de contingut.

21. *Ibid.*, p. 117.

22. *Ibid.*, p. 128.

23. *Ibid.*, p. 130.

24. *Ibid.*, p. 132.

25. *Ibid.*, p. 135.

26. *Ibid.*, p. 105.

27. *Ibid.*, pp. 127 i 130.

UNA ALTRA FEDRA, SI US PLAU DE SALVADOR ESPRIU

A diferència de les *Fedres*, narració i obra de teatre, inspirades en Villalonga, aquesta obra ²⁸ parteix d'Eurípides i Sèneca, sobretot d'aquest últim, per donar-nos una versió breu del mite clàssic i per presentar-nos-el des d'un punt de vista distanciats, incloent-hi tres nivells o plans del mite. Espriu ja adverteix quant a la seva distanciació pel que fa la localització de l'acció. Aquesta transcorre «en una suposada i convencional Trezen, i un episodi a Atenes, segons la llegenda. En realitat en un teatre, sigui quin sigui el país que s'esculli». El primer pla de l'acció el trobem a la conversa que mantenen «La gran artista» i «L'altra», intèrprets de Fedra i Enone que comenten com Salom ha escrit la tragèdia per a la gran actriu ha fet durant molts anys teatre en una llengua que no era la seva:

«I ara voldria que el públic de fora sentís
la meua en els llavis de tots nosaltres.
És tan desconeguda i tan bonica/»
(...)
«Una petita llengua neollatina.
Parlada per pocs, però no petita. Fresca, forta,
neta, renovada, rejuvenida».³⁰

També l'entendran a l'estranger perquè «el públic, si l'espectacle s'ho val, sempre l'entén». En aquest punt apareix el segon pla de l'acció, els personatges habituals a l'obra d'Espriu que aquí ja no són l'aristocràcia mallorquina de Villalonga, sinó habitants de l'espriuà poble de Sinera: Blasi, Tecleta Marigó i Pulcre Trompel·li.

«Nosaltres l'entendem directament. Som del seu país.
Parlem la seva llengua».³¹

Després d'uns breus moments on s'introdueix Thànatos i la supressió de les deesses Afrodita i Àrtemis, comença l'acció de la història de Fedra. La mort, Thànatos, personatge i tema habitual a l'obra d'Espriu, uneix tots els plans de l'acció: el de la representació teatral, el dels personatges de Sinera, el de la història de Fedra. La mort, que simbolitzava Enone per a Fedra a l'obra de Villalonga i a la narració d'Espriu, es fa aquí omnipresent per a tothom a través del personatge de Thànatos.

28. Aquesta obra fou estrenada per la Companyia Núria Espert al teatre Barcelona, de la ciutat del mateix nom, el 5 de març de 1978. Direcció: Lluís Pasqual. Espai escènic i vestuari: Fabià Puigserver. Música: José María Arrizabalaga. Intèrprets: Núria Espert, Carme Carbonell, Anna Maria Ventura, Conxita Bardem, Pawel Roubia, Lluís Torner, Joan Sala i Gabriel Renom.

29. És sabut que Núria Espert demanà a Salvador Espriu que li escrivís una Fedra, i que donada l'ambigüitat aparent produïda per la traducció d'aquest de l'obra de Villalonga, en ser-li atribuïda la creació de tal obra, Espriu titulà la seva *Una altra Fedra, si us plau*.

Al pròleg de l'edició castellana d'aquesta Fedra, Madrid, 1984, l'autor explica tots els incidents que van moure'l a escriure-la. No fa, però, cap referència a la versió de Fedra que ell mateix va escriure a partir de l'obra en castellà de Llorenç Villalonga.

30. ESPRIU, Salvador. *Una altra Fedra, si us plau*. Ed. 62, Barcelona, 1978, p. 26.

31. *Ibid.*, p. 27.

Des del començament sabem que l'amor de Fedra per Hipòlit, és perquè aquest representa la imatge de Teseu, rejuenit trenta anys. L'odi que anteriorment li tingué, ja que Hipòlit podia heretar el poder que Fedra desitjava per als seus propis fills, esdevé amor.

«La tranquil·la força resplandeix en el fill. I el meu odi antic ara l'ha d'enaltir, d'alabar».³²

Com a Sèneca, s'aludeix a l'herència de la monstrositat que hi ha en els orígens familiars de Fedra. Enone, personatge que uneix la cultura de la raó lluminosa i la de la terra tel·lúrica, diu:

«Què més enllà que la passió de la teva mare?».³³

La història de Fedra comença com a la tragèdia clàssica, però és interrompuda pels personatges de Sinera que ens van situant, encara que una mica artificialment, per advertir-nos dels canvis que es van produint en el desenvolupament de la història de Fedra.

Fedra veu en Hipòlit el mirall de Teseu; si Hipòlit i Teseu no fossin pare i fill, Fedra hauria abandonat a l'un o a l'altre.

«Estimar ahora dos homes o fugir amb un no és res de l'altre món. El terrible és estimar un home i un mirall. I no poder triar».³⁴

Enone diu que Fedra estima Teseu i la instiga a parlar amb Hipòlit. Aquest, manté un profund ressentiment contra Fedra.

«El teu odi m'ha perseguit sempre, de lluny i de prop. M'has apartat del pare, has impedit que ens coneguéssim, que existís entre nosaltres cap estimació».³⁵

Els elements fonamentals de la tragèdia grega, apareixen precipitats i de manera forçada en aquesta escena. Fedra declara a Hipòlit el seu amor i aquest la rebutja violentament. No vol ofendre el seu pare, marxa, callarà. El desenllaç és un final feliç burgès, on tan sols el constant aguait del personatge Thànatos ens recorda la tragèdia. Fedra acusa Hipòlit d'intentar seduir-la, encara que res no s'hagi consumat; Teseu reacciona bondadosament; Hipòlit torna als boscs; Teseu li aconsella que comparteixi la seva devoció a Àrtemis amb la de Cipris; Fedra declara el seu amor a Teseu. Aquest li demana que trenqui el mirall que domina el seu pensament, i així, Teseu, Fedra i Enone entren el palau. Les passes de Thànatos es dirigeixen de primer cap al públic, per després seguir amenaçadorament els personatges de la història.

«Ve una hora o una altra per tots. Però ara es dirigeix al palau».³⁶ diu un perso-

32. ESPRIU, Salvador, *Op. cit.*, p. 32.

33. *Ibid.*, p. 33.

34. *Ibid.*, p. 41.

35. *Ibid.*, p. 44.

36. *Ibid.*, p. 57.

natge de Sinera. Fedra tornarà amb Teseu, però la mort, com sempre, l'aguaita i la segueix de prop.

Aquesta Fedra entroncada amb la clàssica, ens descriu una mare que ambiciona el poder per als seus fills i una esposa abandonada que troba a Hipòlit l'objecte del seu frustrat desig sexual. En oposició a la Fedra d'Espriu-Villalonga, on l'origen de Fedra era considerat com a signe de noblesa d'un antic llinatge, aquí es posa de relleu l'herència de monstrositat que arrossega Fedra com a descendent de Pasífae. És fonamental la imatge del mirall que fa d'Hipòlit el viu retrat del seu pare trenta anys més jove. Fedra intenta aturar el temps, revivint en el fill l'amor que un dia sentí pel pare. El mirall reflecteix Teseu en Hipòlit, ennoblint així, en certa manera, la passió de Fedra, ja que en estimar a Hipòlit, en realitat és a Teseu a qui continua estimant. Però l'amor per Teseu és banal, ja que el menysprea i li retreu el seu passat. El final és convencionalment burgès. Teseu perdona, Fedra s'hi avé. Oblidaran? Continuaran junts encalçats per la mort. Si la Fedra d'Espriu-Villalonga era una aristòcrata decadent, aquesta és una burgesa resignada. Tan sols Thànatos, amb la seva presència, anuncia que Fedra i Hipòlit moriran.

LES ROQUES I EL MAR, EL BLAU DE SALVADOR ESPRIU

La burgesa resignada i la seva tragedia tornen a ser evocades per Salvador Espriu en la seva última obra, narracions a partir de personatges mitològics, *Les roques i el mar, el blau*.³⁷ A Fedra, Enone, Hipòlit, Teseu, Thànatos, Espriu desmitifica la grandessa tràgica dels personatges, per deixar-nos-los amb la tràgica realitat quotidiana.

A Enone, veiem com aquesta examina la situació d'una Fedra menopàusica, poc intel·ligent, sense ànims per escollir entre Hipòlit i Teseu. Quan l'engany arriba a molestar Teseu, aquest induirà Fedra a penjar-se i imprecará mortalment el seu fill.

A Teseu, aquest ens parla en el moment en què decideix que Fedra i Hipòlit han de morir, però sense que ell, Teseu, s'embruti les mans amb aquestes morts. A Hipòlit, ni l'estima ni el considera digne descendent seu al tron. Fedra, «ve d'una família que no es mou d'un laberint».³⁸ Ell els donarà instruccions perquè morin, mentre desfarà els escassos llaços d'afecte que l'uneixen amb ambdós.

A Hipòlit, aquest manifesta haver odiat sempre Fedra. Sols aniria amb ella al llit per venjar-se de les humiliacions sofertes, però tem Teseu. Prefereix tornar a Àrtemis i si a la deessa plau, estimar alguna graciosia noia, «i hi ha, sinó, altres mil maneres d'amor».³⁹

A Fedra, l'heroïna se sent obligada a penjar-se, com feu Jocasta. Ella estima Teseu, no Hipòlit. D'Hipòlit estima la imatge del Teseu jove, o sigui, la seva pròpia joventut. En realitat se sent sola. Però a Teseu, diu, li convé la mort de Fedra, i ella està disposada a obeir. Vol que la seva mort sigui digna de la seva estirp solar,

37. ESPRIU, Salvador. *Les roques i el mar, el blau*, Ed. del Mall, Barcelona, 1981.

38. *Ibid.*, p. 163.

39. *Ibid.*, p. 170.

«cal que honori en davallar l'ombra, la resplendor, que vull perdurable de la meua innocent i alta noblesa».⁴⁰

El tema dels orígens de Fedra, la seva noblesa o la seva monstrositat, la seva estirp solar, i la desmitificació que en fa, són elements fonamentals a l'obra d'Espriu. A *Les roques i el mar, el blau*, Espriu desmitifica també la seva pròpia obra dramàtica.

Així, Thànatos en un monòleg diu, com si parlés al mateix Espriu:

«Que jo vaig lluitar amb Hipòlit? Mentida, ho nego amb la màxima energia. Va ser tan sols un truc perquè una teua obra escènica, massa curta, durés, per satisfer les diverses raonables exigències del públic. Sembla que plàsticament va quedar molt ben resolt, una baralla que va plaure, i me n'alegro».⁴¹

La ironia i la distanciació ha anat guanyant terreny a l'obra d'Espriu, especialment als darres anys de la seva vida. La recurrència a mites i temes, allò que hi ha de cíclic a la seva obra, no salva les diferències que hi ha entre la seva narració *Fedra* o la seva traducció de la *Fedra* de Villalonga i el cinisme desmitificador d'*Una altra Fedra si us plau* i *Les roques, el mar, el blau*. Al fil conductor de les diferents obres, però, hi ha la preocupació pels nobles orígens de Fedra i per la decadència, de l'aristocràcia o de la raça; decadència que és engolida per l'absurd com en una dansa de la mort, aquesta dansa de la mort que uneix Fedra i Hipòlit des de Llorenç Villalonga al 1936, fins a Espriu al 1983.

M. J. Ragué

Dept. d'Història de l'Art (U.B.)

40. *Ibid.*, p. 168.

41. *Ibid.*, pp. 171 i 172.